

Leen den Besten

Palmpasenstok en palmpasenoptocht

Processie

Eind vierde eeuw werd in Jeruzalem Jezus' intocht gevierd met een processie. Een Spaanse pelgrim, Egeria, vertelt wat ze zag: Op palmzondag kwamen de gelovigen 's middags bijeen op de olijfberg. In aanwezigheid van de bisschop zongen ze enkele liederen en lazen

Kees de Kort, *Intocht in Jeruzalem*, in: *Op weg naar het paasfeest*, Haarlem 1978, 10-11.

gedeelten uit de bijbel. Nadat uit het evangelie het verhaal over de intocht van Jezus in Jeruzalem voorgelezen was, ging de bisschop, voorafgegaan door de gelovigen de stad in. Intussen werd telkens opnieuw gezongen: 'Gezegend hij die komt in de Naam van de Heer'. De kinderen droegen takken van palmen of olijfbomen.

Bedevaardgangers waren onder de indruk van de dramatisch-liturgische nabootsing en uitbeelding van Jezus' intocht en vertelden erover in hun thuisland. Hier en daar nam men het gebruik over. In de zevende eeuw gebeurde dit bijvoorbeeld in Spanje. Geleidelijk aan verspreidde de *palmpasen-processie* zich over West-Europa. Tot aan de Reformatie stond ze hoog in aanzien. Tijdens zo'n processie werd Jezus uitgebeeld door de bisschop of een priester. Doorgaans werden er ook 'apostelen' (twaalf oude mannen) in de stoet opgenomen en bovendien een ezel, (palmezel) wat aanleiding gaf tot de naam *ezelsfeest*. Soms werd Jezus gezeten op een ezel voorgesteld door een beeld. Het Jezusbeeld werd met een kostbare mantel omhangen en de ezel, die op rollen stond, werd door mannen voortgetrokken. Tijdens de processie zwaaide het publiek met palmtakken die door de priester waren gewijd.

Eind achttiende eeuw werd het houden van ezelsfeesten verboden: er zou teveel lawaai gemaakt worden met kettingen en te luid worden gezongen en de vermommingszoudele aanstoot geven. Alleen in Hoegaarden in België bleef de *Palmezelprocessie* bestaan: al bijna vierhonderd jaar wordt op palmzondag een houten ezel met een beeld van Jezus erop door vier mannen op een versierde berrie in het dorp rondgedragen, gevolgd door twaalf 'apostelen' in rode, blauwe en bruine rokken en met rood en geel geverfde aureolen op het hoofd en de kinderen van Hoegaarden met palmbossen.

Wijding van takken

Een aan de processie voorafgaande wijding van palm- en olijftakken schijnt al in de zesde eeuw in Antiochië gebruik te zijn geweest. Van een eenvoudig zegengebied over de gelovigen die de takken droegen, ontwikkelde deze praktijk zich in de middeleeuwen tot een omvangrijk geheel van gebeden en gezangen.

In veel West-Europese landen kwamen gelovigen op palmzondag zo mogelijk bijeen in een kapel of op een andere geschikte plaats. Ze hadden wat palmtakjes of buxustakjes in de hand. De priester besprenkelde de takjes met wijwater en sprak een zegenbede uit. Nadat uit het evangelie was gelezen en een preek was gehouden, begon de processie naar de kerk. Voorop liep iemand met het kruis en eventueel ook wierook, daarachter de priester, gevolgd door de gelovigen met hun takjes.

Na de viering van de hoogmis in de kerk werden de gewijde takjes mee naar huis genomen en dikwijls vastgemaakt aan het kruisbeeldje (crucifix) dat aan de muur hing. Men geloofde dat er een beschermende werking van de takjes uitging: ze zouden ziekte, kiespijn, misgewas, bliksemnslag en andere narigheid voorkomen en een werkzaam afweermiddel zijn tegen ongedierte bij vee, schadelijke vliegen bij groente en tegen vossen die kippen bedreigen. Men gebruikte de takjes als een zieke de laatste sacramenten ontving, stak ze op de wieg van een pasgeboren kind en zette ze bij een nieuwgebouwd huis op elke hoek van de schoorsteen. Soms ook plantte men de gewijde takjes in de vorm van een kruis op de akkers om een zegen te krijgen. Bij het planten bad men het Onze Vader en in Noord-Brabant en Limburg zei men:

Buxus

Ik zegen hier mijn koorn,
Tegen de bliksem en tegen de oorm,
Tegen de meisens en tegen de knechten,
Dat ze mijn koorn niet ommevechten;
En tegen dat duivelse zwijnges¹,
Dat zo kwaad om pikken es.

Palmpasenprocessie, illustratie (10,5 x 11 cm) uit: William Hone, *The Everyday Book and Table Book*, London 1826.

¹ Zwijnges = varkensgras, een zeer lastig onkruid

Hier en daar werden op aswoensdag van het volgende jaar de takjes meegenomen naar de kerk. Daar werden ze dan verbrand om de as te leveren voor het askruisje dat de gelovigen als boeteteken op die dag kregen.

In de Byzantijnse ritus raakte de palmpasenprocessie in onbruik. Alleen de melkieten bleven trouw aan de oude traditie. De palmwijding verdween niet. Zo bewierookt nog ieder jaar op palmzondag de Grieks-orthodoxe priester in kruisvorm palmtakken en geeft die aan de gelovigen. Bij ontvangst van een tak kussen de gelovigen eerst het

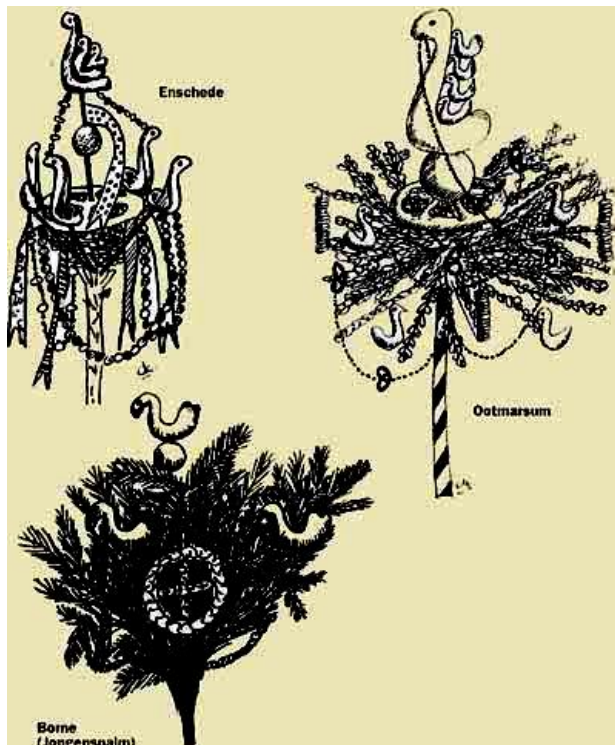

Palmpasen in Polen

evangelie. De priester spreekt zacht een gebed voor hen uit, opdat ze deel krijgen aan de opstanding van Christus.

Palmpasenstokken

In die kerken van het oosten waar men de palmpasenprocessie nog kent, is palmpasen een kinderfeest. In Nederland kende was er ook aandacht voor de kinderen. Naast de palmpasenprocessie was er een zogenaamde palmpasenoptocht. Tijdens zo'n optocht droegen kinderen in de regel geen palmtakjes, maar een *palmpaas* of *palmpasenstok*. De stok had de vorm van een kruis en was versierd met groene takjes (meestal van een buxus), snoepjes, pinda's en/of rozijnen. Bovenop werd een broodje in de vorm van een krakeling of van vogel (haan of zwaan) gestoken.

Niet overal waren de palmpasenstokken op dezelfde wijze gemaakt. In Rijssen brachten de meisjes een grote broodkrans aan tegen een dennentak en versierden deze met rozijnen en ander lekkers. De jongens maakten een broodfiguur in de vorm van een haan. In Deventer vonden kinderen op palmzondagmorgen voor hun bed een van gevlochten deeg gebakken krakeling. Deze werd versierd met palmtakjes, vlaggetjes en bont papier en een sinaasappel en ristjes

rozijnen werden er aangehangen. Tussen de vlaggetjes prijken zwaantjes. Het geheel kwam te staan op een draagstok. In Bredevoort bestond in het begin van de twintigste eeuw een palmpasestok uit een platte sparrentak met een broodkrans ertegen. De krans was omgeven met broodvogeltjes en krakelingen. Onder de broodkrans werd een slinger gehangen met pruimen of gedroogde appeltjes

Palmpasenopectocht

De palmpasenopectocht is ontstaan uit een vermenging van een kerkelijk gebruik (de herdenking van de intocht van Jezus in Jeruzalem) en de niet-kerkelijke meiboomviering (het rondragen van een meiboom die de groeikracht van de natuur moest overbrengen op de samenleving). De opectocht, waarbij kinderen en volwassenen meeliepen, werd in het midden van de zeventiende eeuw verboden. Eind achttiende eeuw kwam hij hier en daar weer terug, maar nu als kinderfeest. Het feest verwaterde in de negentiende eeuw. De eerste opectocht met palmpasestokken vond pas weer in 1921 plaats. Spoedig volgden andere plaatsen. In de jaren dertig werd het houden van een palmpasenopectocht door kinderen populair.

Kinderen die een palmpasestok maakten, gingen over het algemeen met hun stok op palmzondag naar de kerk. Na de viering deelden ze de lekkernijen die de stok sierden in de buurt uit, met name aan mensen die door ziekte of vanwege hun leeftijd niet bij de viering aanwezig konden zijn. In Oost-Nederland komt de kinderopectocht met palmpasestokken ook wel buiten de context van een kerkelijke viering voor.

Paassymboliek

De palmpasestok is met veel symboliek omgeven. De groene takjes verwijzen naar Jezus' intocht in Jeruzalem, het brood naar de instelling van het avondmaal (de eucharistie) op

Intocht in Jeruzalem op Palmzondag

Witte Donderdag, en het kruis naar het lijden en sterven van Jezus op Goede Vrijdag. Het snoep en de overige versieringen (zoals gekleurde eieren) zijn tekenen van blijdschap over het nieuwe leven dat Pasen heeft gebracht.

Als twee sinaasappels de palmpasenstok sieren, duiden deze op de sponzen met water en azijn (Mattheüs 27:48; Marcus 15:38; Lucas 23:36; Johannes 19:18)) waaraan Jezus aan het kruis zijn dorst mocht lessen. Hangen er dertig rozijnen aan, dan verwijzen die naar de dertig zilverstukken (Mattheüs 26:15) die Judas kreeg om Jezus te verraden. Soms worden twaalf pinda's aan de stok gehangen. Deze verwijzen naar de twaalf leerlingen van Jezus. Het haantje bovenop de palmpasenstok verwijst volgens sommigen naar de ontrouwe Petrus: voordat de haan op Goede Vrijdag kraaide had Petrus al drie keer gezegd dat hij Jezus niet kende (zie Mattheüs 26: 30-35 en 69-75); volgens anderen verwijst de haan naar Jezus: Hij schudt je wakker en vertelt je dat het licht eraan komt; volgens weer anderen is de haan een teken van waakzaamheid en inkeer, vergeving en nieuw begin.

Elisabeth J. M. (Elly) van den Hoeven (1928), Paaswens, 1952.

Verwijzing naar vruchtbaarheid en nieuw leven

De palmpasenstok herinnert aan voor-christelijke (Keltische en Germaanse) vruchtbaarheidsfeesten, waarmee bij het aanbreken van de lente het nieuwe leven in de natuur werd gevierd. Jong groen kondigde het voorjaar aan, deeg vertegenwoordigde kiemkracht, eieren stonden voor nieuw leven, een broodhaantje was het symbool van de overwinning van het licht op de duisternis (als de zon opkomt, kraait de haan). De vijgen, rozijnen en andere lekkernijen wezen op vruchtbaarheid. In vruchtbaarheidsdansen speelden ronde vormen, zoals kransen, dikwijls een rol. De cirkel symboliseerde de kringloop van het jaar en van het leven. Bij sommige palmpasenstokken is dat nog te zien: om de stok zat een hoepel.

Soms was een palmpasenstok met een krakeling gekroond. De krakeling werd wel gezien als beeld van de beweging van de zon: de krakeling zou in de lente worden rondgedragen om de zon op gang te helpen bij het begin van het nieuwe jaar. Hij werd ook wel gezien als liefdesknoop en als symbool van herlevende vruchtbaarheid; soms ook werd hij beschouwd als vervorming van een rad van de zonnwagen.

Palmpasenliedjes

Als kinderen met hun palmpasenstok door de straten trokken, zongen ze één van de volgende liedjes:

Pal-lem, pal-lem Pa-sen, Ei koerei!²
Over enen zondag krijgen wij een ei.
Eén ei is geen ei,
twee ei is een hal-lef ei

² Verbastering van woorden uit de kerkelijke liturgie: *kyrie eleison* (= Heer, ontferm U).

drie ei is een Paasei!³

Palmpasen, palmpasen, hei koerie,
't duurt nog éénen zondag,
dan gaan we naar de Paaschewei.

Pallem, pallem pasen, Hei koerei,
nog één zondag
dan krijgen wij een ei.
Twee ei is een half ei,
drie ei is een paasei.

Palm Pasen Palm Pasen versier je groene tak,
met linten en met eieren
de klokken bimbambeieren,
die eieren smaken goed,
versier je nieuwe hoed!

Palm Pasen Palm Pasen versier je groene tak,
met linten en met ruikertjes
met chocola en suikertjes.
Kom mee, kom mee op stap,
wij trekken door de stad.

Palmpasen, palmpasen.
Een haantje op een stokje,
een gaatje door zijn rokje,
een stukje van zijn linkerpoot,
nu is 't hele haantje dood.

Haantien op een stokkien,
gattien in zijn rokkien,
gattien in zijn linkerpoot,
mörgen is mien haantien dood.⁴
Palmzondag, palmzondag,
toen de boer in 't water lag,
ik er bij, en jij der bij,
was dat geen mooi schilderij?⁵

³ Het getal drie in dit liedje heeft mogelijk te maken met het oude volksgeloof dat op paasmorgen de zon bij haar opgaan driemaal van vreugde opspringt.

⁴ Dit zongen de kinderen in Drente. Plaatselijk waren er allerlei variaties. In Dwingelo en Ruinerwold zongen ze:

Haantien op een stokkien,
biet moar van mien brokkien,
biet moar van mien stokkien brood,
morgen is mien haantien dood.

In Rolde zongen ze:

n Aantje op n stokkien,
geef mie n stukkien brokkien,
geef mie n stukkien brood,
anders gaan mien aantje dood.

⁵ Te Akrum zongen de kinderen:

Pallem, pallem Sondag,
doe de boer in 't water lag,
ik er bij en jij er bij,
't was soo'n mooie skilderij.
Skilderij was stukken,
pallem, pallem, plukken.
Er is geen een in Engeland,
die zulk een palm weer maken kan.

Palmpasen, palmpasen, wij lopen in een rij,
slingers zoveel, in groen, roze en geel,
met lekkers erop en het haantje in top.
Wij dragen, wij dragen de stokken in de rij.
Palmpasen, palmpasen, de lente maakt ons blij.

© Leen den Besten,
Zevenaar, 26 maart 2007,
aangevuld op 30 maart 2009.

Zie:
Kerkelijk jaar: palmzondag